

Szauder Mária

KÖLCSEY FERENC: ZRÍNYI MÁSODIK ÉNEKE

Egy vers születése

Egy szöveg jelentésének rétegzett mélységeibe nemzedékek olvasói tapasztalata segít igazán álmérülni és a kész költeménynek vagy műtárgynak ez a történelmileg változatos átélése jelenti a teljes megértést, a közösségi elsajátítást. Az értelmezések végtelen sora azonban a már elkészült, befejezett alkotásra vonatkozik.

S vajon mit nyújthatnak a már kész műalkotás megértéséhez elkészülésének különböző fázisai?

A vázlatosan, részleteiben készülő mű ismerete természetesen nem adhatja a kulcsot, hiszen a változékony lélektani helyzetek, próbálkozások labilitása valami másnak, szilárd, kész szerkezetnek, a már változhatatlannak adja át a helyét, olyan struktúrának, mely azonos marad önmagával, és már nem oldható fel a szerző élményei, célkitűzései, kísérletei, vázlatai folyamatában.

Mégis: ezt a folyamatot megismerni igen tanulságos lehet: az író kezdeti szándékától a kész költeményig vezető szövegváltozatok annyit legalábbis elárulnak, hogy mi minden sűrűsödött össze a versben a költő küzdelme, önkritikája során. Az alább közölt versváltozatokban abba a műhelybe pillanthatunk bele, ahol már nem csak a nyersanyag áll előttünk, nem is csak a vázlat készül – annak az alkotói tevékenységnek utolsó pillanatait látjuk, amely még összeköti a szerzőt, egy kritikai lelkiállapotot, egy vers teremtését a teremtendővel, de az immár lassan véglegessé szilárdul.

Kölcsey Ferenc költeményei közül nemigen maradtak fenn azok az első fogalmazványok, próbálkozások, melyek kész műveit megelőzték, csak kisebb törlések vagy javítások látszanak a kéziratokon.

Tudomásunk szerint egyedül egyik utolsó versének, a *Zrínyi második éneke* című nagy költeményének maradt fenn három olyan típusú fogalmazványa, amelyek alapján nyomon követhető a vers koncepciójának kibontakozása.

A két Kölcsey autográf kézirat (amelyen a három változat áll) quart alakú; a folió mindkét oldalára írta költeményét. A végleges szöveget (melyben már csak pár javítás található az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik;¹ az első fogalmazvány magántulajdonban van, s ezen a quart alakú papírlapon két hasábosan áll írva a két típusú vázlat, azaz első fogalmazvány. (Tulajdonképpen van egy negyedő változat is, amelyet a legutóbbi időkhig használtunk, sőt tanítunk az iskolákban is, a Kölcsey halála után kiadott² kötetben, ahol a szerkesztők itt-ott meghúzták Kölcsey költeményét, főleg a ritmus szempontjából.)

¹ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Kölcsey: *Zrínyi második éneke* 1838. Jelzete: Quart. Hung. 2832.

² KÖLCSEY FERENC MINDEN MUNKÁI, Első kötet, Versek. Szerk., B. EÖTVÖS József, SZALAY László és SZEMERE Pál. Pest, Heckenast, 1840. (De tulajdonképpen 1842-ben jelent meg.) A Szauder Józseffel készített Kölcsey-kiadásunk ehhez igazodott (KÖLCSEY FERENC ÖSSZES MŰVEI, I–III. Bp. 1960.), l. az 1960-as kiadás jegyzetét e költeményről. – Tulajdonképpen Kölcsey halála után a fennmaradt kéziratait Pap Endre másolta le (valószínűleg ő vagy Szalay javított a kiadandó szöveg), s Pap küldte el Szalaynak (Pozsony, 1839. júl. 7-én). Ő másolta le a *Zrínyi második énekét* is. (L. FRIED István, *Kölcsey Ferenc ismeretlen versei*. Szabolcs-Szatmár Megyei Szemle, 1979. 4. sz. 25–36.) – Az 1840-es szöveget hozta le FENYŐ István is, *Kölcsey Ferenc válogatott művei*, Bp. 1975. (Magyar Remekírók).

Kölcsey valószínűleg éveken keresztül érlelte magában a vers gondolati magyát. Az autográf kézirat tanúsága szerint ugyanis hosszabb időnek kellett eltelnie a két fogalmazvány között is, míg végül kialakult benne a végleges szöveg.³

Kölcsey nem volt könnyen író alkat, legtöbbször, immár klasszikus értékű versét nagy lelki vívódással írta meg. S hogy milyen belső küzdelmek árán születtek költeményei, míg elnyerték végső formájukat, arra kiváló példa a *Zrínyi második énekének* első fogalmazványa. Ezen az első fogalmazványú kézíraton, kéthasábosan írva, újra és újra kezdve, formálva, sorokat, szavakat, kifejezéseket változtatva, a nem megfelelőeket áthúzva, a nem megtaláltakat kipontozva vagy csak a sorvégző rímet leírva, állandóan újabbal próbálkozva, szinte araszolva haladt végig a szövegén Kölcsey, hogy megtalálja a „párbeszédhez”, s annak súlyos jelentéséhez a méltó kifejezéseket.

Itt érhetjük tetten a költőt, amint kialakítja a dialógussal fedett monológot, ahogyan erősíti a belső vitát, ahogyan egyre inkább telíti gondolatilag s ahogyan a gondolatok ismét érzelmi reakciót váltanak ki s vezetnek el a végső következtetéshez.

Kölcsey hazafias költeményei közül szoros összefüggésben tulajdonképpen négy vers áll: a *Himnusz*, a *Vanitatum vanitas*, a *Zrínyi dala* és a *Zrínyi második éneke*, mint ezt két tanulmányában kifejtette Szauder József, és verselemzésében Bazsó Júlia.⁴

A nemzethalál kísértete nemcsak költészetében jelenik meg, de sokszor feltűnik levelezésében is. „Mondanám: imádkoztatok a népért, de ezért talán már imádság sem használ. Mert hiszen önmaga miatt akar elveszni” – írja Szemere Pálhoz 1835. január 11-én Pozsonyból, s Wesselényinek ugyanez év február 2-án még keményebben fogalmaz: „Dolgaink úgyszólván a lehetséges rossz állásban vagynak; s az itt lételem nem más, mint tanúságtétel a nemzet halálós álmáról.”

Könnyen lehetséges, hogy a *Zrínyi második énekének* első fogalmazványa (keltezve nincs), arra az időre esik, mikor Kölcsey országgyűlési küzdelmei szinte eredménytelenek maradtak, mikor a magyar nemesség nem állt ki egységesen hazája érdekei mellett, mikor üldözni kezdték az országgyűlési ifjakat, elsősorban Kossuthot s Wesselényit. Majd félretette a kialakulatlan versszöveget, s csak 1838-ban fogalmazta véglegessé, amikor aggasztották a kormány erőszakos cselekedetei, és amikor Csekén kétségbeesett erőfeszítéssel dolgozott Wesselényi védelmében.

Kölcsey harcolt ugyan egymagában is, pedig kémekek vették körül, figyelték lépéseit, cenzúrázták leveleit: „... körülményeim ritkán voltak kinosabbak, s eltérőbbek, mint most. A mi politikai állásunk borzasztó; s nekem ezzel mind a nemzetre, mind üldözés alatti barátaimra, mind magamra nézve igen sokat kell tépelődnöm...” – írja Szemeréhez 1838. március 25-én. Ekkor kezdett bele a *A ferrói szent fa* című elbeszéléseibe is, mely szintén a nemzethalál kérdésével foglalkozik, s ebben nyíltan írja: „... a jelenlét csak gyászkepeket tüntet elő, a haza szent körében lelket leverő történetek következnek egymásra... Ily lélekállapotban írom le e történetet, miből látni fogjátok, hogy századok előtt is, az Atlanti tenger messze hullámai közt is osztott a sors csapásokat a népnek, melynek elsüllyedését örök végezei közé előre beírta.”⁵

Ez idő tájt érlelődhetett meg benne a *Zrínyi második énekének* végleges megfogalmazása is, a címmel is kövte a korábban írt *Zrínyi dalához* (az első fogalmazványon még nincs címe a versnek).

Mielőtt a fogalmazvány és a kész mű közötti egyezésekre és különbözőségekre rátérnénk, még tisztáznunk kell egy másik, a vers szempontjából szintén lényeges problémát, azt ti., hogy Kölcsey miképpen értelmezi az Isten és Sors fogalmát.

Vallási töredékek című művében azt is vizsgálja, hogy mi az Isten s az ember közötti kapcsolat. Isten fogalmát annyira szubjektíválja, hogy szinte rokonítja a Géníusz fogalmával, mely a Sorssal áll harcban. „Itt kapcsolódik össze szükségképpen Isten képzele Kölcsey sors-filozófiájának géníusz-tanával. 1816–17-ben a géníusz szubjektív értelme már kezdett kiszélesülni a nemzet, a közösség

³BAZSÓ Júlia elemzésében (*Miért szép?* Bp. 1975.) még a *Zrínyi második énekét* Kölcsey utolsó verseként tárgyalja, de mint az alábbiakból kiderül, a költemény születése jóval korábbi, csak a legutolsó megfogalmazása 1838-as.

⁴L. SZAUDER József, *Kölcsey Vanitatum vanitasa*, In: *Az Estve és az Álom* c. kötetben, Bp. 1970. 433–452.; valamint a *Himnusz* elemzése In: *Miért szép?* Bp. 1975., és BAZSÓ Júlia a *Zrínyi második éneke* műelemzése (uo.).

⁵L. *Kölcsey Ferenc Válogatott művei, A ferrói szent fa*. Sajtó alá rend., FENYÉ István, Bp. 1975. 196–197. (Magyar Remekírók).

örszellemének idealisztikus, romantikus és szinte forradalmian hazafias jelentésévé . . . Szubjektívását megőrizve a sorsnak őre s ura, s így lép át a *Himnusz*ba, ahol valóban uralkodik a balsorson, de úgy, mintha ő maga volna a Sors és a Sors az Isten.”⁶ Ezt az implikációt megerősíti a *Zrínyi második éneke* első fogalmazványja, hol még *Isten*-képzet áll, s csak a végső szövegezésben alakul át *Sorssá*, hogy ezzel is erősítse, hangsúlyozza a nemzet bűneit, amelyek a végső pusztulásig (a nemesi nemzet pusztulásáig) hívták ki a Sors büntetését. A *Zrínyi második énekében* válik világossá, hogy Kölcsey történetfilozófiája a nemzettel való azonosulásban fogantatik, s ebből (Isten, Sors, Haza) táplálkozik élete végéig, s erre épül fel utolsó verse, a *Zrínyi második éneke* is, amelyben a hazafias érzés teljesen a vallás helyébe lép, s Isten helyét a Sors foglalja el. A költő egyre mélyülő csalódásának és lelki válságának lehetünk közvetlen szemtanúi, ha a *Zrínyi második énekének* első fogalmazványait a kialakult végsővel összehasonlítjuk.

Mint már mondtuk, a költemény első variációi felett nincs cím, s a quart alakú lap rectóján Kölcsey kéthasábosan írja-alakítja versét. A legfeltűnőbb az első s a végső fogalmazás között az, hogyan lép Isten helyére a Sors már a vers kezdetén, s végső írásában hogyan alakítja e szerint mondanivalóját:

<i>Első változat:</i>	Te lássd meg Isten szép hazámat!
<i>Második változat:</i>	Te lássd meg Isten szenvedő hazámat,
<i>Végső fogalmazvány:</i>	Te lássd meg, ó Sors, szenvedő hazámat,

Az utolsó, végleges fogalmazvány – amint már a jegyzetekben megírtuk – az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található, s többfajta javítás áll rajta.

Kölcsey életében e költeménye már nem jelenhetett meg, csak az 1840-es *Kölcsey Ferenc Minden munkái* első kötetében látott napvilágot (1. a 2. számú jegyzetet). E kötetet barátai és tanítványai szerkesztették, s a kor szokásainak megfelelően néhány helyen javítottak a szövegen. Pl. a szakaszok első sorát két betűhellyel beljebb kezdték, a *Sors* szót kisbetűvel írták; a második szakasz *mellyén* főnevet *mellén*-re modernítették s a negyedik sorból kihagyták az *angyala* meghatározást, hogy a nyolc szótag megmaradjon és az öt és feles s négyes jambusok váltakozása (az utolsó sor mindig ötös jambusból áll) ritmikailag tökéletes legyen.

A költemény egyre élesebbé, határozottabbá váló kifejezéseinek születését kísérhetjük nyomon a szövegváltozatok összehasonlításával.

Az első szakasz 2. sora az első fogalmazvány egymás mellett álló változatain még azonos: *Im könnyet ont feléd*, de a lap második felében újra fogalmazza az első versszakot, első sorában még *Isten* fogalma áll, de a második sor már a végső megfogalmazáshoz közelít: *Vérkönyben ázva néz feléd*. A *néz* igével nem lehetett megelégedve, kifejezőbbet keresett: *sír* írta le először, majd ezt is átjavította a kétségbeesettebb *nyög*-re. A 3. és 4. sor is csak a negyedik megfogalmazásra alakult véglegessé:

1. Mert kígyó, féreg egyre támad;
És marja kebelét.
2. Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad,
És marja kebelét
3. Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad;
És marja, rágja kebelét.

E harmadik variáció került az utolsó megfogalmazásba is.

Az 5. sor is több változáson ment keresztül:

1. A' méreg dulva ront szivére;
2. A' méreg ég, és dulva ront szivére;
3. A' méreg ég, és ömlik mély sebére.

⁶L. SZAUDER József, *Himnusz*. Elemzés. I. m. 226–227.

Kölcsey e végső fogalmazványt is javította a költemény második felében, a *szvére* szót még itt is leírta, de áthúzta és a mélyebb jelentésű *sebére* írta át. A 6., 7., 8. sor is ily átalakulásokon ment keresztül:

1. Küszd, és küszd egyedül;
O légy te gyámja, légy vezére,
Vagy végveszélybe dül.
2. Küszd ő, 's küszd egyedül;
Ha nem leszel hű gyámja és vezére
Örök veszélybe dül.
3. 'S ő védtelen küszd egyedül,
Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére,
Vagy itt az óra, 's végveszélybe dül!

Így követhetjük sorról sorra szinte az egész költemény végső kialakulását. Az összehasonlítás igen tanulságos, ezért közöljük az első fogalmazványokat, az olvasóra bízva ezentúl az egyes kifejezések, sorok, szakaszok közötti különbség és egyezés megállapítását, felfedezését annak, hogyan formálódott Kölcsey egyik utolsó nagy költeménye lelkének, ihletének műhelyében.

Az alábbiakban közöljük Kölcsey *Zrínyi második énekének* változatait betűhív leírásban. A törléseket, javításokat a jegyzetekbe tettük.

Az alábbi a Kölcsey által írt első fogalmazványú költemény, amely a quart alakú lap rectójának háromnegyedét, a versóját pedig szinte teljesen elfoglalja. Az újra fogalmazás a lap egynegyedén áll (l. később). Az eredetileg hét vagy nyolc szakaszos versből az 1838-as átfogalmazásban már csak négy maradt. Itt sűrítette össze Kölcsey mondanivalója lényegét.

1. fogalmazvány:

Te lásd meg Isten szép hazámat!
Im könnyet ont feléd;⁷
Mert kígyó, féreg egyre támad;
És marja kebelét.
A' méreg dulva ront szivére;
Küszd, és küszd egyedül,⁸
O légy te gyámja, légy vezére,
Vagy végveszélybe dül.⁹

Láttam hazádat,
És adtam neki hős fiaikat,
Hogy eltapodjanak kígyókat és fergeket,
's karjaikon hordgyák a' hív anyát.
Hol az erő, melyet önték belétek?
Hol a bátorság, mely nemes szív sajáta?
Mért nem vítok anyátok nevével olyan¹⁰

's mért ű [nem] teszitek őt dicsőségesvé¹¹ a'
föld kereksegen (sic!)

Igazságos oh az — — — haza
Mellyet áldással halmozni czéloed vala,
Saját gyermekeitől szenved,
Kiket keblén táplála, ön szíve kígyóivá.
O ne!¹² a' hálátlan fajt taposd el még.
'Hagyjad elsűlyedni a' gyáva — — —
De szánd meg az anyát — — —
melly — — —

Boldogtalan a' sors örök könyveben írva van,
Gyermekeivel él és hal az haza,
Bár legyenek azok / — — — — —¹³
Ha nincsenek — ő sem — — — többbe.¹⁴
taposd el!¹⁵ faji rút szennyét nememnek

⁷ A sor végén eredetileg felkiáltójel állt, azt javította át pontos vesszőre.

⁸ Kölcsey a következő 7–8. sorokat kihúzta, sőt a 8. sornak csak a kezdő és a végső szavát írta le, így: *Ha nem leszel védő vezére, | Örök . . . dül.*

⁹ A *végveszélybe* főnév g, s, l betűit áthúzta.

¹⁰ Az először leírt sort: *hordjátok anyátok vállaitokon*, Kölcsey kihúzta s fölötte javította a közöltre.

¹¹ Az *őt* felülről szúrta be a sorba. — Eredetileg *dicsőségeseg* állt, amelyet később javított át *dicsőségesvé*; az e-t és g-t írta át é-re.

¹² A *ne* tagadószó után *nézzed* ige állt, de ezt törölte.

¹³ Az előző s a következő szakaszban a sorokat nem fejezte be, csak vonalakat húzott.

¹⁴ A *többé* szót sietősen írta le, így *többé* lett belőle. Ebből a sorból is hiányoznak szavak.

¹⁵ Az *el* szó után az *a*-t törölte.

I. fogalmazvány, verso:

Azért lenyugszol sírod' éjelébe,
Hazáddal együtt gya nép¹⁶
Új lapra nyílik a' könyv, és helyében
Más boldogabb nemes fiakkal lép.
Boldogtalan mit er jogod szozatjai.
Magzat 's anyanak egy csillagzatja
Egymassal és egy nagy
Vaskeblemet jaj — — — meg nem hatja¹⁷

törvényem áll egy csillag lobogtatja
Örfényét népen és hazán.
roncsolt anyának vész hozó magzatjai
Vaskeblemet jaj szozat g' [meg] n' [nem] hatja,
Mi veszni tért megy sors után,
torvényem áll mit ér jajod szozatjai
Mi veszni tért, megy sors után,

2. Ugyanazon a quart alakú lapon, a rectón a második kolumnába készített javításokat, átfogalmazásokat Kölcsey sokkal kisebb betűkkel írta s gyakran ismétli az első változatot, de ezek már közelebb állanak a *Zrinyi második éneke* végső megfogalmazásához:

Te lássd meg Isten szenvedő hazámat,
Im könnyet ont feléd;
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad,
És marja ragja kebelét.
A' méreg ég, és dulva ront szívére;¹⁸
Küszd ő, 's küszd egyedül;
Ha nem leszesz hű gyámja és vezére,¹⁹
Örök veszélybe dül.

Aldást adék, sok gyermeket, hazádnak,
Nemzet nőtt kebelén,
Mért n' [nem] visztek segedén — anyan
Mért kapod egyszer.

jó pálya koszorú — — rátok
mért pálya lombot is fonátok,
Halványul homlokán.
's nád koszorút körülé n' [nem] fonátok
Saját magatoktól.

Te lássd g' [meg] hon szenvedő hazámat
Vérkönnnyel ázva néz feléd,
Mert kanya kígyó féreg egyre támad
És marja ragja kebelét
a' méreg ég, és dulva ront szívére
De tartsd g' [meg] őt a' hiv anyát
teremnek
tán jobb fiak majd a' láng szív alatt.

Azért ha — — — vagytok
Együtt súlyedtek el,
's vagy más anya fog a' szentelt helyre
lépni,
Melly jobb fiakat táplál fel
karjain.

Az autográf kézirat quart alakú lapjának versóján, az alsó részen, alulról a negyedik sor mellett ez a változat áll:

bús fényt lövell az ég
őrcsillagzatja
le hullni készül őrcsillagzatja
Sotét vonul népen
hazán

A végső költeményt, melyet 1838-ban készített el Kölcsey (de életében már nem jelenhetett meg), csak 1840-ben adták ki barátai (I. a 2. sz. jegyzetet). Ebben is vannak javítások, amiket a jegyzetekben

¹⁶ A verssor hiányos, vsz. a *gyáva* jelzőt csak *gya*-nak írta le.

¹⁷ A quart alakú lap e sornál el volt szakadva, s a későbbi tulajdonosok bélyegragasztóval ragasztották össze, ezért a szöveg kissé nehezen olvasható.

¹⁸ A következő sort kihúzta Kölcsey: 's ő küszd, küszd egyedül.

¹⁹ A verssorban törölte a *leszesz* második szótagját; a *te* mutatónévmást; a *hű h* betűjét, melyet felülről szűrt a verssorba; és a *gyámja* főnév *á* betűjét.

közlünk, valamint az 1840-es kiadásnak Kölcsey barátaitól származó javításait is. Ez utóbbi szöveget szerepel minden Kölcsey-kötetben és tankönyvben.²⁰ Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában Kölcsey alábbi szövegét olvashatjuk, a szintén quart alakú lapon:

3. Zrínyi' *második* éneke 1838.

Te²¹ lásd²² meg, Ó Sors,²³ szenvedő hazámat,
Vérkönnnyel ázva nyög²⁴ feléd!
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támád;²⁵
És marja, rágja kebelét.
A' méreg ég és ömlik mély sebére;²⁶
'S ő védtelen küszd egyedül;²⁷
Hatalmas, Ó légy gyámja, légy vezére,
Vagy itt az óra, 's végveszélybe dűl!
Áldást adék, sok magzatot, honodnak,
Mellyén²⁸ kiket táplál vala;
'S másokra vársz, hogy érte²⁹ vívni fognak?
Önnépe nem lesz anyala? ³⁰ védőfala
Szív, lélek el van vesztegetve rátok;
Szent harcra³¹ nyitva várt az út;
'S³² ti védőfalat körülé nem vonátok;³³
Ő gyáva fajt szűlt, 's érte³⁴ sírba jut.

²⁰Szauer Józseffel együtt mi is az 1840-es első kiadást vettük alapul (Kölcsey Ferenc *Összes művei* I–III. köt. Szépirod. K. 1960.). Ezt követte Fenyő István is a Magyar Remekírók sorozatában (Kölcsey Ferenc *Válogatott művei*. Szépirod. K. 1975.).

²¹Az idézett, nyomtatott első kiadásban minden szakasz első sorát két betűhellyel beljebb kezdték.

²²Az első kiadású nyomtatott szövegben a *lásd* egy *s*-sel áll.

²³A kiadásban kis *s* betűvel szedték.

²⁴A *sr* szóból javítva.

²⁵Az autográf kéziratban a sor végén pontosvessző áll, míg a kiadásban csak a vessző maradt meg.

²⁶A kéziratban a *sebére szivére*-ből javítva; az első kiadásban a sor végén vessző van.

²⁷A nyomtatott szövegből a *küszd s* betűjét kihagyták, és a sorvégi pontosvessző vesszővé alakult.

²⁸Az 1840-es kiadásban *mellén-re* javították.

²⁹Az első kiadásban Kölcsey versének kettős mássalhangzóját egy *t*-re írták át.

³⁰Ez a kéziratban áthúzott szó nincs az első kiadásban; a kérdőjel a sor végén áll.

³¹Az Eötvös–Szalay–Szemere-féle első kiadásban a *harcra* szóból törölték a *z* mássalhangzót.

³²A nyomtatott első kiadásban az aposztróf nem szerepel.

³³Kölcsey maga törölte a *fonátok* igét, s helyébe a *vonátok*-at írta.

³⁴Verseskötetéből kihagyták az *s* előtti aposztróft; az *érte* szót egy *t*-re javították.

Te lásd meg kőven vész karamas!
 Im könyves one feld;
 Mers kánya, kigyó, fagy egyre sámad;
 Éi manja kebelés.
 A méreg dula vonz szivára;
 Kívad, év kívad agyadul;
~~Ha nem lenne vész méreg,~~
~~Évél~~ ~~del.~~
 O légy te gyónja, légy verere,
 Vagy vészkeletbe dül.

Te lásd meg kőven vészke karamas
 Im könyves one feld;
 Mers kánya, kigyó, fagy egyre sámad
 Éi manja kebelés.
~~Ha nem lenne vész méreg,~~
~~Évél~~ ~~del.~~
 Képfel ő, i szíved agyadul;
 Ha nem légy te gyónja i verere,
 Bírd vészkeletbe dül.
 Aldusi adék, vész gyónja, karamas
 kéreke méreg kebelés.
 Mers i képfel agyadul - agy
 méreg kebel 147.

Lásson karitás,
 Éi adna neki kővén feldas,
 Mers elengedjünk, kigyó, fagy i fagyas,
 I karamas kővén vészke i hús anyja.
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés.

Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés.

Janyigó az - - - - -
 Melyre alddal kővén vészkeletbe,
 Sajis gyónja i fagyas,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 C ne vészkeletbe a kővén vészkeletbe,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 De vészkeletbe a kővén vészkeletbe,
 Mely - - - - -

Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés.

Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés.

Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés,
 Mers a méreg, melyre önnel kebelés.

1. Kölcsey Zrínyi második éneke c. költeményének az első fogalmazványa, recto

az's lenyugfol vinn' eplébe,
Harádal' együtt ga népi;
Nylaga nyilika: konyor, s' legelz
Ma' boldogabb rend, fialtal lej.

boldogalan mis es jayud porazi.

magam s' anyamát eg villagragja
Egyesul es' eg menyő

Vaszeblemes ga - magam leje

kisvenem áll egy villay lobogragja
Öfenyis népen es' karan.
vesszole anyamát néphozó magragja

Vaszeblemes jayudorán g' a' huzin,
Mi' veseni t'is magy sos' usán,

kisvenem áll mis es' jayud porazi
Mi' veseni t'is, magy sos' usán,

his' fenyis kivell az aj
ö' villagragja
lehallni' k'ifut öröklagja
soses' vinnel népen
karan

2. Az első fogalmazvány versója

Zrínyi, második éneke 1838.

39a

ausst. 1838

Te lássd meg, ó Sors, szemedő harámas,
 Vértöknyel ázva nyög feled!
 Mers kánya, kígyó, féreg egyre támad;
 És manja, rázza kebelét!
 A' méreg ég, ~~széles~~ ^{és ömlik} mely sebére;
 É' ő védtelen küzd egyedül;
 Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére.
 Vagy itt az óra, és végveszélybe dül!

Aldás adék, sok magrasot, honodnak,
 Mellyen díres templál vala;
 É' mávaltra várva, hogy érte vinni fogna k?
 Önébe nem leza ángyala? védtelen
 Léte, léte el van vesztetve csaták;
 Szent harcokra nyitva várt az ut;
 É' si védfalas törüle nem ~~pusztított~~ ^{pusztított} vombatok;
 Ó gyáva fajz szült, é' érte sirba jús.

De szánjad ~~szánjad~~ ^{szánjad}, ó sors, ^{sz} szemedő harámas!
 Te rendelél áldást nekik;
 É' in a' ~~védő~~ ^{védő} vad csapás, melly rá dihetne támad,
 Díres reuelo, öngyermeké.
 Taposd el a' fajt, mit szennyés nememnek;
 É' míg hamvokon majd ától ül,
~~Te~~ ^{Te} ~~szánjad~~ ^{szánjad} meg őt, a' hűv anyas; seremmel.
 Tan jobb fiák; ~~tan~~ ^{tan} ~~se~~ ^{se} ~~kegyetlen~~ ^{kegyetlen} ~~csaták~~ ^{csaták} ~~é~~ ^é ~~vidvén~~ ^{vidvén} ~~álljál~~ ^{álljál} ~~törül~~ ^{törül}.

3. Zrínyi, második énekének 1838-ban készített megformálása, recto. (OSZK Kézirattár.)

Törvényem élj. Harad' örcvillagzatja
Szentötte' büncsin levül;
Kellöl vugaris köbbe' nem nyugtatja
Az övön apák' sörhatonindál.
É' máv hön áll a' regy folyam' partjára,
Máv várdat, év mávkeblü röp;
É' szebb arcora öle a' föld' kiev hasára,
Hogy kedvre gyül, lé' bajkörüde lép.

De szánjad,^{3 5} o sors,^{3 6} szenvedő hazámat!
 Te rendelél áldást neki:
 'S^{3 7} a vad csoport,^{3 8} mely^{3 9} rá dühödvé támad?
 Kiket nevelt, öngyermeki.
 Taposd^{4 0} el a^{4 1} fajt, rút szennyét nememnek,
 'S^{4 2} míg hamvokon majd átok ül,
 Ah^{4 3} tartsd meg őt, a^{4 4} hűv anyát;^{4 5} teremnek
 Tán jobb fiak;^{4 6} 'S^{4 7} védvén állják körül.^{4 8}

Törvényem él. Hazád^{4 9} őrcsillagzatja
 Szülőtti^{5 0} bűneim leszáll;
 Szelíd sugárit többé nem nyugtatja
 Az ősz^{5 1} apák^{5 2} sirhalminál.
 És más hon áll a^{5 3} négy folyam^{5 4} partjára,
 Más szózat és más keblű nép;
 'S^{5 5} szebb arczot^{5 6} ölt e^{5 7} föld^{5 8} kies határa,
 Hogy kedver gyúl, ki bájkörébe lép.

^{3 5} A *szánjad* ige helyett *ig* . . . egy törlés áll Kölcseytől.

^{3 6} A *sors* főnév először felkiáltójelet tett, de törölte. Az első kiadásban hosszú *ó*-ra javították.

^{3 7} A nyomtatott szövegben nincs az *S* előtt aposztróf.

^{3 8} A sor eleje, amit törölt Kölcsey, eredetileg így kezdődött: *im dühött |a vad csoport helyett|, sőt egy a* betűt is felülről beszűrt az *im* után, de ezt is törölte.

^{3 9} Az első kiadásban a szerkesztők az egyik *l*-et kihúzták.

^{4 0} A kiadásban az egyik *s*-et törölték.

^{4 1} A nyomtatott szövegben az *a* után nincs aposztróf.

^{4 2} Kölcsey első kiadású verseskötetében az *s* előtt nem áll aposztróf.

^{4 3} A sorkezdő *Ah* indulatszót *De*-ből javította.

^{4 4} A kiadásban az *a* fölötti aposztróft kihagyták.

^{4 5} A pontosvesszőből csak a vesszőt hagyták meg a kiadásban.

^{4 6} A kiadásban a pontosvesszőből csak a vessző maradt meg.

^{4 7} Az *s* előtti aposztróf hiányzik a kiadásból.

^{4 8} Kölcsey autográf kéziratában először *a védvén állják körül* helyett ezt a szöveget írta: *majd a lángszivére; fölötte beszűrva: sebére a szivére* helyett; – *alatt*, elég olvashatatlanul törölve.

^{4 9} Az aposztróf a kiadásból elmaradt.

^{5 0} A *Szülőtti* főnév aposztrófja elmaradt a kiadásban.

^{5 1} Az *ősz* jelző után két betű olvashatatlanul van törölve.

^{5 2} A kiadásban az aposztróf törölve.

^{5 3} Az *a* utáni aposztróf nincs a kiadásban.

^{5 4} A *folyam* főnév utáni aposztróft nem nyomtatták le.

^{5 5} A szókezdő *S* előtti aposztróf elmaradt a kiadásból.

^{5 6} Az *arczot* főnév *z* betűjét a kiadás nem közli.

^{5 7} Az *e* mutató névmás fölötti aposztróft törölték a kiadásban.

^{5 8} A *föld* főnév aposztrófja a kiadásban nem szerepel.